

Obnova areálu hospitalu v Kuksu.

K tématu obnovy historické barevnosti fasád

Karel KIBIC ml.

ANOTACE: Příspěvek shrnuje informace o realizované obnově areálu národní kulturní památky Hospital Kuks. V úvodu nastiňuje historii vzniku areálu a jeho dějiny do současné obnovy, charakterizuje výchozí koncepci obnovy a v závěru se podrobněji věnuje otázce historické barevnosti fasád hospitalu.

V letech 2013 – 2015 proběhla s podporou Integrovaného operačního programu s názvem „Projekt obnovy Kuks – Granátové jablko“ celková obnova hospitalu v Kuksu.¹ Následující příspěvek by si chtěl povšimnout několika aspektů stavební obnovy, významných z hlediska metodiky památkové péče. Protože každá koncepce obnovy památky musí vycházet z historických daností a hodnot památky, nevyhne se text řadě informací o vzniku a stavebním vývoji areálu; jsou přebírány zejména z revize stavebně historického průzkumu, která byla součástí projektové přípravy.²

Hospital v Kuksu je specifický objekt. Navštěvníkům čekajícím na prohlídku připomíná zámek, není ale zámek, není ani klášterem či běžným špitálem. Architektura, byť jistě kvalitní, zde není tím hlavním, co přitahuje pozornost. Tím je spíše smysl a kontext objektu podtržený malířskou a sochařskou výzdobou. Tomu odpovídá i specifický způsob prezentace památky: nenajdeme zde klasickou zámeckou prohlídku s instalovanými dobovými interiéry. Památka úzce souvisí s osobností svého zakladatele, hraběte Šporka, paradoxně však téměř polovina areálu vznikla až po jeho smrti. Všechna tato hlediska musela být brána v potaz při hledání koncepce obnovy. Autor si je plně vědom toho, že o obnově nemůže podat vyčerpávající informaci, neboť se jako druhý odborný garant účastnil jen závěrečné třetiny realizace.³ Přesné důvody některých rozhodnutí, učiněných v době projektové přípravy a do značné míry určujících celkové pojetí obnovy, mu tak zůstaly nejasné. Již z toho důvodu se nechce pokoušet o její systematický popis. Následující text se proto spíše soustředí na její nejviditelnější projev: na pojetí obnovy vnějšího pláště, které je do jisté míry diskutabilní, a které dovoluje určitou reflexi současného přístupu památkové péče.

Stavitel kukského areálu, hrabě František Antonín Špork,⁴ platí za jednoho z nejpозорuhodnějších šlechtických mecenášů českého baroka. V Kuksu takřka „na zelené louce“ vystavěl své sídlo a zároveň z něj vytvořil také

1

živé lázeňské a svého druhu poutní místo. Také mnozí jiní barokní šlechtici budovali své zámky doprovázené objekty určenými na odív či k pobavení návštěvníků, stavěli rodové hrobky a snažili se ozdobit svá panství některým klášterem. Špork nad nimi vynikal myšlenkovou neotřelostí a každopádně zarputilostí, s níž své mnohdy originální nápady dotahoval až k realizaci.⁵ Areál v Kuksu se vyznačuje promyšlenou koncepcí spojující pozemskou zábavu i vědomí

Obr. 1. Kuks, hospital, severní průčelí s kostelem Nejsvětější Trojice, pohled z protějšího svahu, stav po rekonstrukci. Foto: Gabriela Čapková, 2016.

3 Je zvykem, že velké obnovy národních kulturních památek dozorují dva odborní garanti odboru péče o památkový fond NPÚ GnŘ. Obnova hospitalu v Kuksu však měla jistou smůlu, neboť památkoví garanti se častěji střídali. Tři ze čtyř odborných garantů, kteří se postupně podíleli na konzultacích projektu a dohledu při realizaci (Ing. arch. Dagmar Štovičková, Mgr. Michaela Líčeníková, Ph.D., Ing. arch. Milan Šindler), již na NPÚ nepracují. Předávání informací za té situace nutně představovalo určitý problém. Autor samozřejmě přijímá svůj díl odpovědnosti za dále uvedené výhrady k provedené obnově památky.

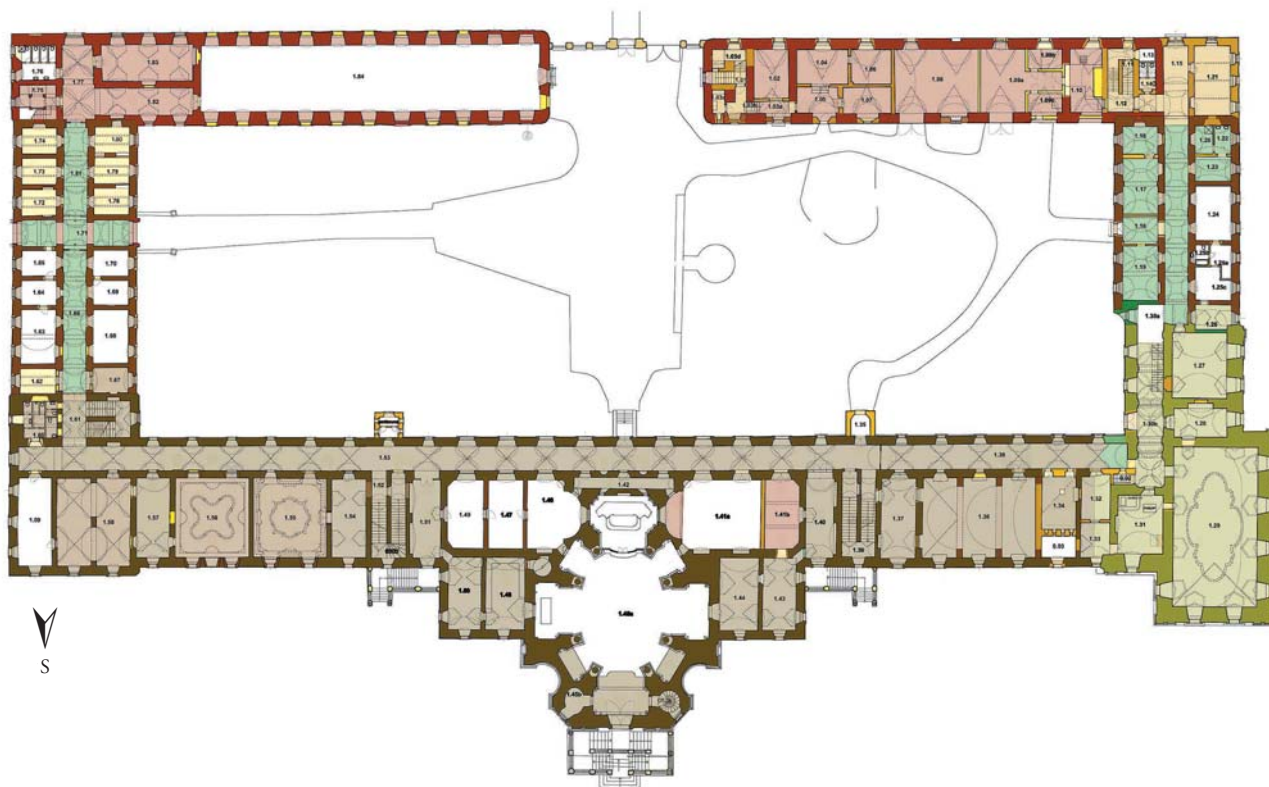
4 K osobnosti hraběte Františka Antonína Šporka zejména Pavel Preiss, *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*, Praha – Litomyšl 2003 (přepřelované vydání starší práce autora *Boje s Dvouhlavou saní. František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*, Praha 1981). Zde a ve starém SHP uvedeny odkazy na starší práce, věnované hraběti Šporkovi a kukskému areálu.

5 František Antonín Špork byl synem Jana Šporka, císařského generála původem z Vestfálska. Zatímco většina

■ Poznámky

1 Základní informace o projektu viz <https://www.hospital-kuks.cz/cs/o-hospitalu/kuks-granatovejablko> (spolu s dalšími odkazy).

2 Revizi SHP zpracoval Pavel Vlček. In: *Areál hospitalu v Kuksu, dokumentace stavebně-historického vyhodnocení*, TŠ projektový ateliér, zak.č. 004 065 29 00. SHP částečně koriguje výsledky staršího stavebně historického průzkumu z roku 1961 (zpracovali Mojmir Horyna a Milada Vilímková) i starší práce, které z něj vycházejí např. Pavel Vlček – Petr Sommer – Dušan Foltýn, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 2000).

2

Obr. 2. Kuks, hospital, půdorys přízemí s barevným vyznačením jednotlivých stavebních fází. Hnědá – dvě nejstarší fáze, 1707–17; červenohnědá – 1746–55; světle zelená – cca 1770; tmavě zelená – 1. polovina 19. století; žlutookrová – po r. 1870; žlutá – úpravy ve 20. století. Na základě podkladů Pavla Vlčka zpracoval TŠ projektový ateliér.

pomíjivosti zdejšího života, to vše potvrzeno pozoruhodným uměleckým doprovodem, zejména skvělým dílem Matyáše Bernarda Brauna. Kuský areál je možné vnímat jako velmi originální dílo, zároveň však také jako určité zhmotnění kultury barokní doby.

Koncepce kuského areálu spočívá ve spojení zámku nad pravým břehem Labe, lázní a společenských objektů, situovaných zejména kolem řeky, a kláštera s kostelem, v němž se nachází rodová hrobka a jehož zastíněné severní průčelí tvoří dominantu levého břehu. Kostel tak vytváří jakousi symbolickou bránu smrti – osa vycházející od zámku překračuje řeku a směřuje přes kostel, areál kláštera – hospitalu – a zahradu až ke hřbitovní bráně. Jakkoliv se základní koncept rýsoval již v raných úvahách hraběte, celek vznikl postupně a v průběhu poměrně dlouhé doby. V detailu i v zásadnějších otázkách přitom doznával řady změn. Posudek pražských lékařů ze 23. ledna 1696, potvrzující léčivé účinky zdejších pramenů, zhruba datuje zahájení výstavby kuských lázní.⁶ Ohledně založení špitálu nad protějším břehem Špork sice již roku 1698 jednal se řádem milosrdných bratří od

sv. Jana z Boha, dál ale myšlenku nerozvíjel a po následující desetiletí upřel většinu pozornosti k lázním. Stavbu na protější straně řeky zahájil až roku 1707, a to za změněných podmínek, ne již pro špitálníky, ale jako klášter annunciátek (celestinek), do něhož vstoupila jeho dcera. Roku 1707 byla podepsána smlouva se stavelem Giovannim Battistou Alliprandim, podle jehož plánů skutečně vznikl centrální kostel Nejsv. Trojice s hrobkovou kaplí (kryptou) v suterénu.⁷ Roku 1711 se však hrabě nepohodl s představenou annunciátek a přestože klášter byl již rozestavěn, vrátil se k jednání s milosrdnými bratry a k úvahám o špitálu, resp. o domovu pro přestárlé ze šporkovského panství. Změny plánu stavby, které to vyvolalo, byly poměrně zásadní a nejednalo se jen o to, že se původní stavba podřizovala požadavkům přísné klauzury. Především bylo potřeba nalézt prostory pro nemocné a přestárlé – hrabě počítal se stovkou chovanců. Původní západovýchodně orientovaná stavba s kostelem uprostřed byla tedy rozšířena o krátká boční křídla na východním a západním konci. Jak z tohoto popisu vyplývá, areál dnešního hospitalu byl tehdy dobudován jen zčásti. A i tato část nebyla zcela dokončená; v patře např. chyběly stropy.

Činnost hraběte ani v dalších letech nepolevovala, ale jakoby nalézala jiná těžiště. V letech 1718–20 objednával u Matyáše Bernarda Brauna a jeho dílny soubor soch, vytvářejících výzdobu terasy před hlavním průčelím hospitalu – sochy *Andělů blažené a bolestné smrti*

a alegorie *Náboženství* pro terasu před průčelím kostela, dvanáct soch *Ctností* a dvanáct soch *Neřestí* pro postranní terasy. Počátkem 20. let se hrabě opět věnoval budování lázní, které obohatil o několik nových budov. Symbolickým vyvrcholením Šporkovy éry bylo budování svérázného poutního místa v nedalekém Novém Ise, tzv. *Betlému*. Braun se svými pomocníky zde přímo do skály vytesal skvělou sochařskou galerii, jež nemá obdoby ani v širším středoevropském měřítku.

Může snad udivovat, že hospital se z větší části zachoval, zatímco sláva kuských lázní pohasla s odchodem hraběte († 1738). Z lázeň-

■ Poznámky

generálů doby třicetileté války se rekrutovala z chudých šlechtických rodů, Jan Špork byl dokonce synem sedláka. Přestože postupně získal rozsáhlé majetky a dokonce i hraběcí titul, příslušníci starých panských rodů na něj hleděli s despektem a dávali jej pocítit i jeho synovi. Často se uvažuje, že právě problematické přijetí, jež František Antonín Špork nalézal ve své stavovské obci, bylo hnací silou jeho „budovatelského úsilí“. Více např. Petr Matá, *Svět české aristokracie 1500–1700*, Praha 2004.

⁶ Historické informace o stavbě jsou čerpány ze stavebně historického průzkumu Pavla Vlčka (pozn. 1).

⁷ Zároveň byl uzavřen kontrakt se stavelem Petrem Netolou a s kamenickým mistrem Pietrem Antoniem della Torre, jemuž byly svěřeny kamenosochařské práce na průčelí kostela. Autorem sochařské výzdoby průčelí kostela je Jan Bedřich Kohl-Severa.

3

4

Obr. 3. Kuks, hospital, pohled od jihu, stav po 2. světové válce. Fotosbírka NPÚ, GnŘ, n. č. 45.985. Foto: Čestmír Šíla, 1950.

Obr. 4. Kuks, hospital, pohled od jihu, stav po rekonstrukci. Foto: Gabriela Čápková, 2016.

ského areálu se do dnešních dní zachovalo jen torzo, roku 1901 byl zbořen i vlastní zámek. Pohlédneme-li však na dobová vyobrazení, zejména na tzv. Velkou vedutu Kuksu (před r. 1740), nepřekvapuje to tolik. Pravá, „lázeňská“ strana řeky je bohatší, zaplněná mnoha stavbami, často se dřevěnými součástmi. Závěšná nad levým břehem je lapidárnější, zároveň však i masivnější. Kostel je jedinou stavbou celého areálu s celokamenným průčelím. Snad již v době největší slávy bylo na lázeňský podnik pohlíženo s vědomím jeho pomíjivosti, zatímco klášter s kostelem měly přetrvat na věčnou památku svého zakladatele.

Smrtí hraběte se vývoj kuského hospitalu nezastavil. Spíše naopak, teprve po ní se nadací a celý špitál podařilo plně uvést v život. Uvolněné prostředky Šporkovy nadace umožnily milosrdným bratřím větší stavební činnost, která se táhla až do 50. let 18. století. V souladu se svým hlavním zaměřením milosrdní bratři korigovali náplň stavby, zejména zřídili nemocniční sál o dvaceti lůžkách (1745). Teprve tehdy areál získal dnešní téměř uzavřenou čtyřkřídlovou podobu; špitální sál s oltářem na východní straně vznikl v zadním jihovýchodním křídle, protější jihozápadní křídlo mělo hospodářský charakter a nejprve bylo jen přizemní. Jihozápadní nároží areálu zůstalo až do 70. let 19. století nezastavěné. Kolem roku 1756 mimoto přibyla samostatná hospodářská budova ve východním sousedství hospitalu.

Další velké úpravy kolem roku 1770 se podařilo realizovat jen částečně, přesto výrazně změnilu podobu hospitalu, zejména hlavní průčelí. To bylo na bocích původně ukončeno vy-

šími (dvoupatrovými) rizality s mansardovými střechami, které kompozičně poněkud vyrovnávaly dominantu středního kostela. Pravý (západní) z těchto rizalitů byl nahrazen novostavbou s refektářem bratří, která obdržela výrazné průčelí s rokokovým štítem, východní nástavba tou dobou či možná o něco později (na počátku 19. století) zanikla. Napojení rokokové části na sousedící křídla zůstalo provizorní, a to až do větší přestavby po roce 1870, na níž se podílel východočeský architekt František Schmoranz.⁸ Tato přestavba výrazněji zasáhla do dispozice zejména západního křídla, zvenčí patrným přínosem je balkónek na litinových sloupcích v severozápadním koutu nádvoří. Větší přestavbou prošlo také jihozápadní křídlo, které bylo propojeno s křídlem západním. Mimo to došlo k mírnému zvýšení střech a k jejich celkovému pokrytí přírodní břidlicí, čímž se vzhled památky značně vzdálil baroknímu stavu.

Milosrdní bratři fungovali na Kuksu až do roku 1945. Poté byl hospital proměněn na domov důchodců a posléze zestátněn. Zároveň se začalo uvažovat o jeho památkové rekonstrukci. SÚRPMO postupně zpracovalo tři projekty památkové obnovy,⁹ které byly vždy částečně realizovány. Nejvýraznější změnou bylo obnovení nástavby druhého patra, tj. rizalitu nad východním ukončením hlavního průčelí; detaily mansardové střechy i některé detaily fasády však bezpečně prozradí novodobý původ. Fasády hospitalu tehdejší rekonstrukcí získaly charakteristickou barevnost s okrovoooranžovými články na bílých plochách.

Koncepce nedávno dokončené obnovy vycházela z toho, že není možné akcentovat některou z uvedených fází nebo se snad navracet se do času hraběte Šporka. Naopak dochovaný stav hospitalu byl vnímán jako pozitivní hodnota, od rážející složitý předchozí vývoj. Již název projektu připomíná, že nikoliv hrabě Špork, ale působení řádu milosrdných bratří je hlavním spojovníkem historie památky – granátové jablko je symbo-

lem řádu. Proto byl kladen tak velký důraz na obnovu zahrady, bez níž byl provoz špitálního areálu nemyslitelný.

Před zahájením obnovy byla zejména nádvorní část areálu silně zanedbaná. Havarijní byl stav inženýrských sítí. Nádvoří bylo částečně vysypáno mlatem, částečně hospodářsky využito. Zahrada byla rovněž ve špatném stavu, původní členění na jednotlivá pole se dávno vytratilo. Silně zanedbaný byl i vlastní hospital, zvláště zadní křídla, řada místností byla bez využití a vzhledem ke stavebnímu stavu ani využita být nemohla. Střecha zmíněného východního rizalitu měla provizorní krytinu z betonových tašek.

Provedená obnova památky zahrnuje vlastní hospital s nádvorem a terasami před hlavním průčelím, zahradu, hospodářské zázemí na východní straně, inundační most přes Labe a přístupovou cestu z této strany. Nově upravené nádvoří získalo zpevněný povrch z mlátu a písčinkové dlažby, v němž byly vynechány zatravněné čtverce s několika vzrostlými stromy. Na jihu se nádvoří otvírá do zahrady, kterou od počátku vymezuje společná ohradní zeď s hospitallem. Obnova členění zahrady do čtvercových polí je určitou rekonstrukcí původního stavu, známého podle dobových vyobrazení.¹⁰ Západní část suterénu severního křídla byla z nádvoří zpřístupněna novým, poměrně širokým schodištěm.¹¹ Části hospitalu získaly nové využití; ve východním a části jihovýchodního křídla vznikly

■ Poznámky

⁸ Písemné prameny potvrzují jeho účast v letech 1872–1876.

⁹ 1960–1967 Ing. arch. Ant. Kudrnáč, od r. 1967 Ing. arch. J. Pecánková, 1974 Ing. arch. J. Petřík.

¹⁰ Autory projektu obnovy zahrad jsou manželé Krejčířkovi.

¹¹ Příslušnou část suterénu využívá občanské sdružení Sidura pro prodejní galerií vín.

5

6

7

8

Obr. 5. Kuks, hospital, jižní fasáda nádvoří, stav po 2. světové válce. Fotosbírka NPÚ, GnŘ, n. č. 45.990. Foto: Čestmír Šíla, 1950.

Obr. 6. Kuks, hospital, jižní fasáda nádvoří, stav po rekonstrukci. Foto: Gabriela Čapková, 2016.

Obr. 7. Kuks, hospital, severozápadní kout nádvoří, stav po 2. světové válce. Fotosbírka NPÚ, GnŘ, n. č. 45.994. Foto: Čestmír Šíla, 1950.

Obr. 8. Kuks, hospital, severozápadní kout nádvoří, stav po rekonstrukci. Foto: Gabriela Čapková, 2016.

ubytovací kapacity, v jihozápadním křídle výukový blok a v jeho v přízemí divadelní sál se zázemím a prodejna přírodních léčiv, v západní části severního křídla depozitární prostory.¹² Základní prohlídkový okruh v přízemí severního křídla byl obohacen o nově odkrytý cyklus Tance smrti, restaurovaný po celé délce nádvoří chodby; jeho obnova je patrně nejvýznamnějším příspěvkem celé akce. Součástí prohlídkového okruhu farmaceutického muzea je restaurovaný strop barokní lékárny, k restaurátorským zásahům došlo ještě v několika dalších místnostech. Byla restaurována barokní okna a některé dveře v přízemní chodbě a v sousedství kostela. V přízemí byly zachovány a obnoveny původ-

ní pískovcové dlažby, v západním křídle byly z části zachovány a z větší části doplněny novější betonové dlaždice vytvářející černo-bílý rastr. Restaurátorské práce se kromě interiérů týkaly i částí fasád, restaurováním prošlo kamenné průčelí kostela i sochařská výzdoba na štítu rokokového křídla a na jižní bráně do zahrady. Proběhla celková obnova fasád hospitalu, v severozápadním koutě nádvoří byl obnoven litinový balkón. Na větší části areálu byla vyměněna střešní krytina. Provozní hlediska vyvolala některé zásahy do konstrukcí, zejména byly dva záchodové přístavky ve dvoře nahrazeny novostavbami a do jednoho z nich byl umístěn výtah. Celkově však byly zásahy do historických konstrukcí omezené.

I velká oprava památky nakonec naráží na omezení. Přes velký rozsah s odstupem vnímáme, co bohužel provedeno nebylo. Obnova se nedotkla sochařské výzdoby teras, u soch v zahradě proběhlo jen zcela základní zajištění, nakloněná socha *Malého křesťanského bojovníka* na nádvoří byla pouze vyrovnána. V sousedství rehabilitovaných prostor s restaurovanými malbami zůstaly místnosti, které obdržely jen utilitární bílý nátěr, ač jsou veřejně přístupné. Za příliš zdařilou nelze v tomto smyslu považovat

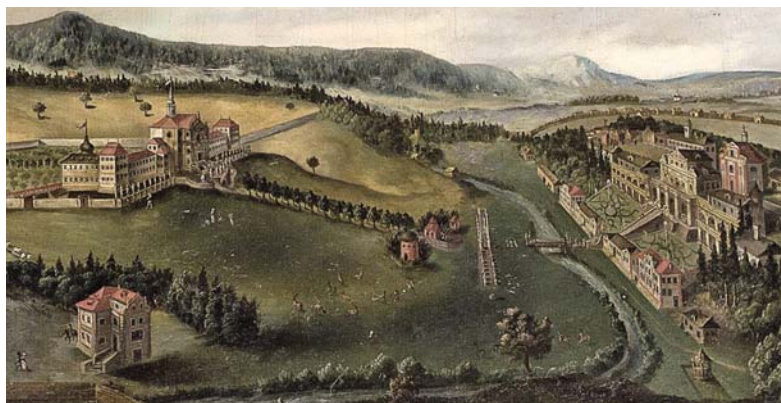
ani opravu refektáře v rokokovém křídle.¹³

V rámci rekonstrukce hospodářského prostoru ve východním sousedství hospitalu byl též opraven původem barokní hospodářský objekt, bohužel ale nebyla využita příležitost rehabilitovat historický vzhled této budovy, v detailu narušené předchozí rekonstrukcí ze 70. let 20. století.¹⁴ Některé problémy se týkají širšího areálu

■ Poznámky

12 V objektu hospitalu sídlí více subjektů: kromě NPÚ zmíněné občanské sdružení Sidura a České farmaceutické muzeum. Divadelní sál využívá Základní umělecká škola Františka Antonína Šporka v Jaroměři.

13 Tak jako při obnovách jiných památek byly při přípravě obnovy interiérů vymezeny kvalitní části výmalby, u nichž byl uplatněn požadavek opravy v režimu restaurování dle platného památkového zákona. Prosazení kvalitní povrchové úpravy v ostatních významných prostorách, ať už provedené podle původního stavu nebo podle analogií, vyžaduje značné úsilí památkového dohledu už v rámci projektové přípravy. V daném případě asi nebylo dostatečné. Refektář obdržel čistě bílý nátěr ploch a temně zelený sokl, což se sice váže na původní stav, ale působí ledabyle: jednak nátěrům chybí jakýkoliv náznak struktury, jednak neproběhla oprava detailů štukové výzdoby.

9

Obr. 9. Anonym, tzv. Velká veduta Kuksu, před 1740, výřez s pohledem na hospital a lázně od východu. NKP Hospital Kuks. Foto: Gabriela Čápková, 2016.

Obr. 10. Kuks, hospital, kontrast barevnosti na jihozápadním nároží areálu. Foto: Gabriela Čápková, 2016.

a obnova je ani řešit nemohla. Je pozitivní, že byl opraven inundační most a přístupová cesta ze severní strany, celkovému pohledu na hlavní průčelí však z této strany brání vzrostlá plocha náletové zeleně.

Změnou, kterou většina návštěvníků vnímá velmi intenzivně, je oprava fasád, na nichž byla obnovena historická barevnost. Diskuse o barevné úpravě fasád památek stojí dnes trochu v pozadí, možná v důsledku zvýšeného zájmu o autenticitu či snad jen nemáme potřebu reflektovat zažitý přístup. Přesto je podoba fasád zásadní, neboť nadlouho určí, jak bude památka vnímána. Obnova fasád na Kuksu odráží výše popsanou koncepci; areál nebyl „navracen“ do jedné historické podoby, naopak má prozrazovat, že pochází z více fází. Výsledkem je určitý eklektismus, pokud ale – jak už řečeno – ráz baroknímu areálu dodávají poměrně mladé střechy s výraznou břidličnou krytinou, asi se mu nelze zcela vyhnout. Do jisté míry diskutabilní výsledek každopádně dává podnět k otázkám o východiscích současné památkové péče. I proto bychom úpravě fasád v následujících odstavcích rádi věnovali podrobnější pozornost.

Nejvýraznějším rysem Kuksu je, jak už řečeno, sepjetí architektury a mimořádně kvalitní sochařské výzdoby. Zejména vnímání exteriérů toto spojení určuje zcela zásadně. Sochařskou výzdobu v mladší historii provázela řada peripetií. V 60. letech 20. století degradace kamene postoupila natolik, že bylo rozhodnuto o náhradě exponovaných Braunových soch na terasách za výdusky, zatímco originály byly umístěny do nově zřízeného lapidária v bývalém nemocničním sále. Výdusky na terase se z bližšího pohledu prozradí, lze však předpokládat, že po-

hled běžného návštěvníka rozdíl mezi povrchem kamene a výdusku nezachytí. Původní Braunovy sochy jsou chráněny před vlivem povětrnosti a mohou být vnímány v detailu. Ovšem už i výdusky dnes nejsou v dobrém stavu, přičemž restaurování výdusků je technologicky složitější, než restaurování přírodního kamene. Ukončená obnova areálu výdusky nezahrnula, a ty tak zůstávají určitou výzvou pro budoucnost. Soubor soch je vnímán na pozadí architektury, přičemž oproti původnímu stavu zde došlo k podstatné změně – zatímco dnes se ztemnělé sochy uplatňují na pozadí světlých fasád, takřka s jistotou můžeme předpokládat, že původně byly opatřeny povrchovou úpravou a barevný rozdíl byl výrazně slabší.

Kontrast kamenných prvků a omítaných částí fasády se zejména na hlavním průčelí hospitalu uplatňuje šířeji. Pohled ovládá celokamenné průčelí kostela Nejsv. Trojice, v podnoží s kamennými zdmi terasy a kamennými boky přístupových schodišť. Na průčelí kostela a rokokového křídla se uplatňuje sochařská výzdoba.¹⁵ Z tesaného kamene jsou dále části soklových partií a některé prvky plastického členění fasády rokokového křídla. Dobová vyobrazení naznačují, že se s kontrastem tohoto druhu od počátku počítalo. Na tzv. Velké vedutě Kuksu zřetelně vystupuje celokamenné průčelí kostela, přičemž důvěryhodně působí zejména odlišení jeho zadní (jižní) části, která již není provedena z tesaných kvádrů. Na o něco starším mědirytu je zřetelně vyznačen tmavší sokl, patrně imitující celokamenné provedení. Do určité míry samozřejmě může jít o licenci autorů. Nemůžeme vyloučit, že kamenné prvky a sochařská výzdoba byly opatřeny dnes nezachovanou povrchovou úpravou, ale odhadovali bychom, že šlo o úpravu, která měla zdůraznit kámen.¹⁶ Odpovídá to logice špitálního kostela jako kompozičního těžiště areálu. Sepjetí architektury se sochařskou výzdobou je na jeho fasádách natolik těsné, že překrytí silnější povrchovou vrstvou můžeme takřka vyloučit. I kdyby existovala intenzivnější barevná úprava průčelí či

10

soch, nelze o ní po novodobých čištěních říci mnoho konkrétního. Restaurování kostelního průčelí proto vcelku logicky respektovalo jeho celokamennou podobu.

Zatímco z průčelí kostela sochařská výzdoba díky své plasticitě pouze jemně vystupuje, na štítu rokokového křídla dochází k ostřejšímu kontrastu. Rokoková severozápadní část areálu byla při opravě opatřena monochromním žlutookrovým nátěrem, který překryl i kamenné prvky architektonického členění (kromě soklu). O to víc však ze štítu vystupuje sochařská výzdoba, která je jakoby vytržena z tektonické logiky stavby. Výsledek odráží rozdělení na části řešené v běžném stavebním režimu a umělecké prvky řešené v režimu restaurování. Vnucuje se zde otázka, zda byla dostatečně řešena koncepce fasády jako celku. Ač možná mohlo být správné pojednat kamenné části plastického členění nátěrem a spojit je se zby-

■ Poznámky

14 Okna, detaily střešní krytiny z tašek bobrovek nebo přesahující vazné trámy nad dvorní fasádou prozrazují moderní původ; snad mohlo být o něco víc pozornosti věnováno dodržení postupů historického řemesla. V hospodářském areálu ve východním sousedství hospitalu je umístěno zahradnické zázemí, v samotném hospodářském traktu je restaurace.

15 Nad portálem kostela Nejsv. Trojice vystupuje nadživotní *Zvěstování*, jistě související s původním řádem anunciátek. Nad osovým oknem vévodí šporkovský erb, po jeho stranách sochy *Naděje* a *Lásky*, nad vrcholem štítu pak socha *Víry*. Volutový štít rokokového křídla zdobí po stranách sochy andělů, v nice uprostřed štítu nalézá místo sousoší *Nejsvětější Trojice*.

16 V prohlubních kolem vstupu do krypty byly nalezeny zbytky minimálně dvou nátěrů oranžovookrové barvy. Zda byly součástí původního provedení nebo spíš mladších fází dnes již nelze určit. Prohlubně zřejmě vznikly nedopatřením (kvádry s portálovým ostěním byly osazeny hloub než měly být) a při novodobých renovacích byly vyplněny umělým kamenem (?); proto nátěry nebyly očištěny tak jako na zbytku průčelí.

kem fasády a zároveň pro tentýž postup nebylo dost podkladů v případě kamenných soch, celek fasády rozdělením trpí.¹⁷

Při opravách byly zachovány soudržné části historických omítek, nátěry byly provedené ve vápenné technologii. Zvolené pojetí barevnosti fasád vychází z výsledků stavebně historického průzkumu a z průzkumu souvrství nátěrů dochovaných na fasádách. Do značné míry se navázalo na předchozí stav, daný renovacemi 70. let 20. století. Provedení však také odráží zjištění o stáří jednotlivých částí, a fasády jsou tak členěné do několika úseků. Na hlavním průčelí se uplatňuje barokní barevnost, zachycená na Velké vedutě: oranžovookrové plastické články na pozadí bílých ploch; takto je pojednána fasáda severního, východního, jiho-východního i venkovní části západního křídla. Na rizalitech při severním průčelí hrobového kostela výzdobu doplňují červeně malovaná pole, členící volné plochy fasády a uplatněná i na parapetech.¹⁸ Rokokové křídlo získalo již zmíněnou žlutookrovou barevnost, ovšem bez nádvorní části, kde se přihlídělo k úpravě z poslední třetiny 19. století (např. k výše zmíněnému balkónu): v nalezeném souvrství odpovídal této etapě zelený nátěr. Ten překryl i jihozápadní křídlo, úpravou pozdního 19. století rovněž zasažené. Že zelený nátěr poněkud paradoxně skončil na jihozápadním nároží je chybou projektu i památkového dohledu; když už byla zvolena daná koncepce, měl zahrnout celé přiléhající nároží, které až do poslední třetiny 19. století zůstalo nezastavěné (při zvolené koncepci je ovšem problematické celé uplatnění barokní barevnosti na vnějšku západního křídla). Ukončení barevnosti na nároží budí pozornost, neboť jde o způsob, který by historické stavitelství nepoužilo.¹⁹ Podobných nehistorismů je ovšem na fasádách víc; vznikly při rekonstrukci v 70. letech a při poslední obnově nebyly odstraněny, částečně ani nemohly být. Týká se to např. soklové partie a zejména nástavby 2. patra severovýchodního nároží.

Byť byly u všech částí památky voleny světlé tóny, rozdíl barevností zachytí i běžný návštěvník. Nutno říct, že přes zmíněné drobné chyby byla koncepce vedená správnou úvahou. Barokní barevnost v pojetí předchozí opravy, byť třeba v detailech diskutabilní, je na památce zažitá.²⁰ Přirozeně ji však nelze uplatňovat na „nebarokních“ částech. Zvolené řešení tedy vrací část fasád do baroka, část do pokročilého 19. století. Specifikum opravy v Kuksu je rozdělení areálu na tři části, které vracíme do různých dob. Že je takové rozdělení areálu „novotvar“, je zřejmé.

Při rozhodování o barevném pojetí fasád se jako památkáři obvykle navracíme k původní podobě, resp. přesněji k některé z historických podob památky. Zkušenější samozřejmě vědí,

do jaké míry je tento přístup problematický. Zmiňme jen některé aspekty. V řadě případů původní barevnost nemůžeme doložit, neboť nátěrová souvrství zanikla. V menšině případů, kde nátěrová souvrství nalézáme, narážíme na neznalost barevnosti některých částí a článků. Přes sebe se překrývá více barevně odlišných vrstev z různých etap. I když je barevnost zřejmá, stavba prošla dodatečnou úpravou a není jasné, jak pojednat doplňky. Přez všechno by zvolená povrchová úprava památky, zde zejména úprava fasád, měla být výsledkem logické úvahy, při níž historický stav zůstane základním vodítkem. Na druhou stranu ani průzkumy dobře dochovaných původních omítek neurčí barevnost přesně. Jinými slovy jakkoliv se snažíme přiblížit historickému stavu, barevnost památky ve skutečnosti volíme a zvolené pojetí je nakonec určitou soudobou prezentací památky. Prezentace památky znamená ovšem ještě něco víc. Není jen přepisem některé z jejich historických podob; má ukázat kvality památky a smí ukázat i její vývoj, ale zároveň musí zohlednit i estetická hlediska, má být harmonická, esteticky kvalitní.

Pokud z tohoto úhlu znovu pohlédneme na obnovu fasád hospitalu, základní úvahu asi nemůžeme příliš rozporovat. Pokud obnovená barokní barevnost je zažita a nebyla podstatným způsobem zpochybněna, lze ji považovat za základní východisko. Pokud průčelí kostela bylo očištěno na kámen a o případné starší úpravě chybí znalost, těžko lze uvažovat o obnově „historické“ barevnosti. U dodatečně vzniklých částí areálu se musíme ptát na jejich původní podobu, bez ohledu na barokní barevnost ostatních částí. Výhradu lze vznést spíše k výsledné prezentaci památky. Ptáme se, zda rozčlenění kuského areálu na jednotlivé úseky nerozbíjí celek, není příliš tvrdé. Neprezentujeme příliš historické etapy na úkor kompaktnosti celku? Barevnost volíme a žádná metodika nás nenutí respektovat předchozí barevnost přesně. Měla být při obnově „barokní“ barevnosti naznačena patina stáří, např. volbou temnějších odstínů? Mimochodem by to opticky scelilo kamenné a omítané části hlavního průčelí; vzhledem k tomu, že toto průčelí je takřka trvale zastíněné, rozdíl by vlastně nemusel být velký. Jak u rokokového křídla, tak u úseků nádvorní strany se zeleným nátěrem se vnučuje otázka, zda nemohly být voleny odstíny „barokní“ barevnosti bližší. Menší barevný rozdíl by pro běžného návštěvníka nerušil celkové vnímání komplexu, zatímco zájemci o historii by jemu připomněl složitější vývoj. Výhrada tak není vůči základní koncepci obnovy historické barevnosti, ale spíše vůči její nedotaženosti, snad bychom mohli říci povrchnímu uplatnění.

Obnovu hospitalu v Kuksu samozřejmě nelze redukovat na fasády. Vlastně mnohem důležitější bylo stavební a statické zajištění, oprava střech, rekonstrukce infrastruktury, nalezení využití pro dosud nevyužité části apod. Zcela zásadním příspěvkem je restaurování chodby s Tancem smrti v přízemí, jak už bylo zmíněno. Rovněž obnova nádvoří a zahrady znamenají zásadní rehabilitaci areálu, jíž by bylo potřeba věnovat více prostoru.²¹ Na druhou stranu právě fasády jsou pro památkovou péči jistou vizitkou a z metodického hlediska jsou patrně nejzajímavější. Autor, už proto, že se na opravách částečně podílel, váhal s vyslovením kritických připomínek. Na druhou stranu rozhodně nejsou míněny jako odsudek, spíše má jít o tolik potřebnou reflexi. Ačkoliv se v poslední době spíše navracíme k decentnějšímu barevným úpravám památek, fasády zůstávají doménou památkové péče. Barevnost památek nelze exaktně určit a zároveň ji nelze ponechat na architektech. Kvalitní realizace vyžaduje pochopení hodnot památky, neboť právě z něho vyplývá, co zdůraznit a co skrýt. Tak jako nemůžeme odložit poznání historického stavu, nemůžeme rezignovat ani na estetická kritéria. To vše klade nároky na práci památkáře. Správné rozhodování vyžaduje zkušenost. Autor je přesvědčen, že právě zamyšlením nad dokončenými realizacemi se můžeme výrazně poučit.

■ Poznámky

17 Problém kamenných částí fasád se někdy nesprávně zužuje na otázku, zda kámen natírat či ne. Povrchových úprav kamene je přitom větší škála. Protože zvlášť u sochařských děl leckdy nedisponujeme potřebnou znalostí o původní úpravě povrchu, otázkou je často spíše způsob uplatnění kamenných prvků na fasádách. Vhodným východiskem je poznatek, že sepejití omítaných částí a kamenných prvků bylo na fasádách až do konce 19. století mnohem těsnější, než jsme dnes zvyklí, ať už se fasády tónovaly do barvy kamene, nebo se naopak kámen pojednával podle barevnosti fasády. Nesprávný je tedy především ostrý kontrast.

18 Pokud je autorovi známo, „původnost“ červené výzdoby je dnes již nedoložitelná. Jediným pramenem je zmíněná Velká veduta Kuksu (červeně malovaná pole značí i na nárožních rizalitech).

19 Kdybychom měli být zcela přesní, některé nelogičnosti zde patrně mohou mít původ, neboť jak rokoková úprava, tak úprava 19. století zůstaly nedokončené.

20 Předchozí obnova barokní barevnosti v 70. letech 20. století byla podle všeho vedená Rentzovou vedutou. Že by byla podložena důkladnějším průzkumem nátěrových souvrství není autorovi známo.

21 Obnova zahrady v Kuksu bude předmětem samostatného příspěvku v následujícím čísle Zpráv památkové péče.